

Kuidas kirjutatakse tõlkelugu?¹*Anne Lange, Daniele Monticelli*

Tõlkeuuringud on viimasel paarikümnel aastal kahtlemata olnud humanitaaria üks dünaamilisemalt arenevaid valdkondi, mille katuse alla on koondunud järjest rohkem teiste distsipliinide (võrdleva kirjandusteaduse, lingvistika, kultuuriuuringute, semiootika jne) rüpes kujunenud uurijaid. Alustanud tõlgete konkreetse lingvistilise analüüsiga ja teinud kaasa „kultuurilise pöörde“, on tõlketeoreetikud alles hiljuti hakanud rõhutama vajadust tõlkelugude koostamise ja tõlketevõtte ajaloolise tingituse lähema analüüsi järele. Veel hiljutisem on uurijate eneserefleksioon tõlkeloo koostamise põhimõtete ja metodoloogiate üle, mis jäi konkreetsete tõlkelugude kirjutamise eel sageli pealiskaudseks ja võrsus alles publitseeritud tõlkelugude ilmumise järgsest retseptisioonist.

Eestis seisame silmitsi pigem vastupidise olukorraga, kus on olemas ulatuslikud ja detailised katsed mõtestada tõlkeloo kirjutamise printsiipe – Peeter Torop rõhutas juba 1980. aastal „rahvusliku tõlkeloo teadvustamise“ olulisust (Torop 1980) –, kuid ollakse veel kaugel niihästi eraldiseisva tõlkeloo valmimisest kui ka selle vajalikuks eelduseks oleva tõlgete süstemaatilise ja läbikontrollitud täieliku korpuse loomisest. Ainsateks eranditeks jäävad Uno Liivaku paarikümneleheküljeline visand Eesti tõlkimise ajaloost 1520–1975 raamatus „Kuidas seda tõlkida“ (Liivaku, Meriste 1975) ja Hilve Rebase (2008) ülevaade tõlkekirjandusest paguluses. See muidugi ei tähenda, et rohkem poleks tõlkelugu kirjutatud: erineva põhjalikkuse astmega tõlkeloo fragmente, eriti hiljutiste aastate jooksul, on lisandunud üsna kiiresti nii kavatselt kui ka tahes-tahtmata.

Viimase näite autoriks võiks põhimõtteliselt sobida igaüks, kes kirjutab Eesti ajalugu, uurigu ta tõlkeloo seisukohalt esmapilgul kas või nii vähe huvipakkuvaid allikaid nagu linna rae protokolliraamatud või talude ja nende koormiste nimistud. Seda kinnitab Inna Põltsam-Jürjo (2011) artikkel „Sissevaateid Liivimaa külaühiskonda 15.–16. sajandil“, mis annab teada kahe eesti soost tõlgi saatusest pärast Liivimaa minemist Poola-Leedu valdusesse. Uus-Pärnu rae protokolliraamatutes jääb Inna Põltsam-Jürjole silma eesti soost tõlk Clawes, kelle Poola alamstaarost Christoforus Grabowsky Pärnu linnafoogti kätte ülekuulamiseks andis, et välja selgitada Vigala-Langerma-Tõiste-Roigu piirkonnas aset leidnud teeröövimiste ja tapmiste üksikasju. Clawes osutus teeröövlite jõugu liikmeks ja hukati. Ühe tõlgi kriminaalset saatusest teadaandmise kõrval tuletab sama artikkel meelde Clawesi ametikaaslase edulugu, toetudes Enn Tarveli andmetele, kes on 1992. aastal ilmunud „Eesti talurahva ajaloo“ kirjutanud: „Vist küll viimane eesti päritoluga feodaal 16. sajandist oli Marcus

---

¹ Artikli kirjutamist toetas ETF (grant nr 8152 ja 8982).

Pujecki (Pucki, Puczki). See oli vannutatud tõlk Viljandist Puiatu külast“ (Kahk 1992: 201). Vabatalupoja perest pärit, tegi Marcus Pucki Liivi sõja ajal karjääri salakuulajana ja sai Viljandi staarostilt vaprust eest läänioiguse 1,5 adramaale oma kodukülas, millele ta hiljem maad veel juurde ostis. Staarost annetas talle vapi kandmise õiguse ja Marcus Puckist sai poola šlahtits.

Eesti tõkeloo esiajalugu küllap ongi määratud jääma niisuguseks, aja- ja kultuuriloolaste kirjutistest väljanopituks. See hakkab oma tõenäoliku kuju võtma, lugedes kas või Ilmar Talve „Eesti kultuurilugu“ (2004), mis Eesti ja naaberlade demograafilist mitmekesisust ja kaubavahetuskontakte tunnistades jäeldab, et Muinas-Eesti vanematele oli keelteoskus loomuldas tarvilik (lk 24) või et vallutusjärgsel ajal pidi preestritel olema kohalikku keelt oskavaid abilisi ja tõlke (lk 46). Jõudes ajas edasi, eesti keele uude asendisse tõstnud reformatsioonini ja eesti kirjakeele ajalooni, on viimase uurimine sisuliselt tõlgete uurimine, nii nagu jääb tõkeliseks ka kogu valgustusaja estofiilne tegevus (nt Paul 1999, Ross 2007, Tafenu 2011, Põldmäe 2011, Jürjo 2004, Vinkel 1965, Nirk 1966, Salupere 2006, Jansen 2007 jne). Kui eesti kultuuri tõkelisus on eesti kultuuri tundjatele üldteada, milleks siis veel eraldi, nii-öelda emantsipeerunud tõkelugu?

Üks võimalik vastus küsimusele on oportunistlik: sellepärast, et tõkelugusid kirjutatakse praegu üle ilma üsna hoolega ja „Eesti tõkelugu“ lubaks meid selleski punktis lõimida teiste kultuurirahvastega – nagu omal ajal „Kalevipoeg“. Naljaga pooleks: Schultz-Bertram arvas ju 1839. aastal, et eestlaste jaoks on „kõik võidetud“, kui anda neile eepos ja ajalugu. Viimase „pädev ja diskreetne analüüs“ on ajaloolaste endi hinnangul Eestis päevakorral (Tamm 2003). Milline võiks olla sellesse analüüsi tõkeloo panus? Kas tõkelool oleks midagi lisada teadmisele, mis on juba olemas tänu piiblitõlke ajaloo, vennastekoguduse kirjanduse, 19. sajandi eesti kirjandusloo, rahvusliku ärkamisaja ja 20. sajandi alguse kultuuriorientatsiooni muutuse uurimisele ning võrdlevale kirjandusloolisele teadmisele à la „K. J. Petersoni oodide vaimuloolisest taustast“ (Undusk 2012)?

Kui siduda tõkeloo kirjutamise metodoloogia deskriptiivse tõlketeaduse traditsiooniga, mis võlgneb palju heebrea tõkeloo empiirilisele materjalile (Touy 1995), on tõkeloo huvikeskmes ennekõike tõlkeprotsess, see, mis toimub tõlkimise ajal. Tõkeloolast huvitavad need võimalused, mille vahel tõlkijal on valida, et olla aktsepteeritav oma kultuuri suuremas või väiksemas nišis. Küsimuse esitamisel ajaloolises plaanis (mis juhtus ja kuidas?) ei arvestata tõkeloo mitte ainult nende (teoreetiliste) võimalustega, mis johtuvad originaalist, vaid ka sellega, kuidas on nende võimaluste kasutamist mõjutanud sihtkultuuri olud. Tõkeloo orgaaniline kontekst on seega kultuurilugu nii sünkroonses (kultuuriuuringud) kui ka diakroonilises (kultuuriajalugu) mõttes. Susan Bassnetti ja André Lefevere'i 1990. aasta krestomaatilise kogumikuga „Translation, History and Culture“ („Tõlkimine, ajalugu ja kultuur“) on „kultuuriline pööre“ ka tõlketeaduses selgelt sõnastatud ja formalistlik, tõlkenihkeid loetlev faas tõlketeaduses lõppenuks kuulutatud. Või õigemini: tõlkevõtete loendist (mida on tõlkija

laenanud, mida parafraseerinud, kus välja vahetanud vaatepunkti, kus mida lisanud jne) on praeguseks uurimistööks vähe, sest eeldatakse, et uurija tuvastaks kasutatud võtete motiive ja tagajärgi. Viimasel paaril aastakümnel on tõlget uuritud omas kultuurikontekstis käibiva repertuaari kõrval kui mehhanismi, millega „maailma ilmub uus“ (Bhabha 1994), lähenedes kultuuriuuringutele sinnamaani välja, et on räägitud „tõlkepöördest“ ka kultuuriuuringutes (Bassnett 1998: 136). Mõlemas distsipliinis mõistetakse kultuuri regionaalseid, keele-, klassi- jm piire ületava nähtusena, õpitud praktikana kõige laiemas mõttes, andes endale aru sotsiaal-kultuurilise konteksti ajaloolisest tingitusest, mis hoiab nii tõlke- kui ka kultuuriuuringute fookuses võimusuhted ja tekstiloomed mehhanismid.

Vaadakem paari näite põhjal põgusalt, missugused on oma ülesehituselt kultuuri- ja tõlketeaduslikud pagasid ning raamatuloolist eeltööd ühendavad ilmunud tõlkelood. Lähim meile on 2007. aastal avaldatud „Suomennoskirjallisuuden historia I–II“ („Soome tõlkekirjanduse ajalugu“), 697 + 625 lehekülge soome keelde (aga mitte ainult Soomes, vaid ka Ameerika Ühendriikides ja Nõukogude Karjalas) tõlgitud (valdavalt ilukirjanduse, aga ka piibli, usulise kirjanduse, teadus- ja õppekirjanduse ning massikultuuri) tekstide ajalugu, mille toimetajad H. K. Riikonen (peatoimetaja), Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki, kellel oli kasutada 83 autori (peamiselt akadeemilised uurijad, kelle kitsam eriala on kas tõlke- või (võrdlev) kirjandusteadus, soome või mõne muu keele- või kultuurilugu, jt) üle 150 uurimusliku artikli, mõni neist lühem, teine pikem, sh 33 tõlkijate portreelugu. Agricolast alustades on peaaegu viimasel 200 aastal, eriti teises osas, mis erinevalt esimese osa soome kultuuriloo keskusest keskendub piir- või keelkondlikult rühmitatud teiste rahvaste kirjandustele (*pohjoismainen kirjallisuus, sukukansojen kirjallisuus, italian kirjallisuus* jne) tõlkimisele (või ka tõlkimata jätmisele) ja tõlketeaduslikele küsimustele.

Inglise keelde tõlkimise ajalugu, mis on Oxford University Pressi kirjastatuna ja Peter France'i peatoimetamisel lõppjärku jõudmas, on (ootuspäraselt) mahukam. Alustuseks, aastal 2000, ilmus üle saja kaastöölise abiga koostatud „The Oxford Guide to Literature in English Translation“ („Oxfordi ingliskeelse tõlkekirjanduse teatmik“), kus esimese osa 17 teoreetilise (aga laiale lugejaskonnale suunatud) artikli järel antakse teises osas ülevaade sellest, missuguse pildi saab inglise keeles maailmakirjandusest (mida on tõlgitud ja kuidas, mida pole tõlgitud). Teatmikule järgnevad alates 2005. aastast viis mahukat köidet „The Oxford History of Literary Translation in English“ („Oxfordi ingliskeelse tõlkekirjanduse ajalugu“) tõlkimise ajaloost ingliskeelses maailmas – esialgu Inglismaal, diakrooniliselt edasi minnes ka Šoti- ja Iirimaa ning Walesis, Ameerika Ühendriikides, Indias jne –, igal köitel paar-kolmkümmend kaastöölise ülevaade kogu maailma ja oma peatoimetaja või kaks, teiste hulgas tipptõlketeaduslikud Theo Hermans ja Lawrence Venuti. Ajalooliselt periodiseeritud köited (I: kuni aastani 1550, II: 1550–1660, III: 1660–1790, IV: 1790–1900, V: 1900–2000) on struktuurilt ühtsed: esimestes peatükkides käsitletakse tõlke rolli laiemas kirjakultuuris ja antakse ülevaade tõlkimise sotsiaal-ajaloolisest kontekstist, sealhulgas tõlkijate ja lugejate

mentaalsest maailmast, toiminud rahvuslikest, piirkondlikest jm ühtekuuluvustest ja kohalikest keeltest; edasi tutvustatakse perioodil käibinud tõlketavasid, tõlkinud mehi ja naisi, nende patroone ja olusid, milles oma tööd tehti (kirjaoskus, trükkalid, kirjastused, autorikaitse, tsensuur jms), ning iseloomustatakse raamatulooliste arvude abiga ilukirjandustõlgete korpust ja erinevaid tõlkevaldkondi (piibli, rüütliromaanide, kroonikate, antiikautorite, kaas-aegsete Euroopa kirjanduste, Lähis-Ida ja orientaalkirjanduse, teadus- ja meditsiinikirjanduse, filosoofia, ajalookirjutuse, reisikirjade, massikultuuri, muusikatekstide jt tekstiliikide tõlkeid); iga peatüki järel on allikaloend (tõlked ja muud esmased allikad pluss sekundaarkirjandus), kõite lõpus on mõnekümne tõlkija lühibiograafia. Sõltudes kasutatavatest allikatest, on rõhuasetused käsitluseti erinevad, kuigi rohkem tähelepanu on pööratud muidugi tõlgete makrotasandile kui lingvistilise koodivahetuse üksikseikadele.

Ilmunud tõlkelood annavad tunnistust mitmekordse diakroonia vältimatusest (Torop 2011: 139): on ju kas tõlke kontseptualiseerimise, tõlkimiseks valitud autorite või kasutatud tõlkevõtete uurimine läbi aja igaüks omaette teema ja tervikliku pildi tõlkeloost saab ainult neid kokku pannes. Ka tuleb tõlkelugudes ilmsiks tarvidus lahkneda vahel sotsiaal-ajaloolaste periodiseeringutest, sest tõlkepraktikat kujundavad sotsiaal-majanduslike tegurite (valitseja, tsensuuri, trükiolude jms) kõrval ka keele- ja kultuurifilosoofilised tõekspidamised. Nõnda on ka eesti tõlkeloole väga erinevates kontekstides välja pakutud üsna erinevaid ja erinevatest printsiipidest lähtuvaid periodiseeringuid. Ott Ojamaa (2010 [1969]: 65–71), kes katekimust ja piiblit „põhimõtteliselt eesti tõlkekirjanduseks ei peaks“, nimetab Mango Hansu kohalikuks tõlkepühakuks ja alustab eesti tõlkelugu (1) 18/19. sajandi rahvaraamatutega, mis andsid „meile tegelikult selle rahvaklassika, mille iga Euroopa rahvas on keskajast tänapäeva kaasa toonud“. Et tema periodiseeringu dominandiks on tõlkimiseks valitud tekstid, siis järgnevad (2) saksamõjuline rahvusromantiline adapteeringute periood, mille lõpetab Jakob Kõrvi plagiaadiskandaal 1894. aastal; (3) 19/20. sajandi vahetuse realismiperiood (Zola, Tolstoi) ja otsetõlkimine paljudest keeltest; (4) tõlke-eetilisel ja -esteetiliselt programmiline Noor-Eesti aeg; (5) tõlkekirjanduse normaliseerumise, s.o kõiki kirjanduse liike hõlmav „kodaanlik“ aeg; (6) sõjajärgsed, „vanade sõnameistrite“ aastad (Cervantes, Swift, Heine, Balzac, Gorki jt), mis lõpevad bestselleriks osutunud „Dekameroni“ ilmumisega 1957. aastal; ja (7) samal aastal asutatud Loomingu Raamatukoguga alanud „uue [tõlke]kirjanduse ajajärk“, mis artikli kirjutamise ajal (1969) veel kestis. Uno Liivaku (Liivaku, Meriste 1975) on lisaks poliitiliste olude muutumisele arvestanud raamatutoodangu mahuga, kasutades jaotust: (1) kolm esimest sajandit, (2) Rosenplänterist ja Masingust 1880. aastateni, (3) 1880. aastatest Esimese maailmasõja lõpuni, (4) 1918–1940, (5) 1940. aastast tänapäevani (s.o 1975. aastani). Ülar Ploom (2011) võtab arvesse kultuuriajaloolist konteksti ja tõlke keeletehnilist külge, tehes vahet (1) 19. sajandi mugandustõlgetel, (2) Noor-Eesti keele- ja kultuuriuuduslikel tõlgetel, (3) ideoloogiliselt resistentsetel ja keeleliselt konservatiivsetel nõukogudeaegsetel tõlgetel ning (4) alates 1990. aastast levinud diskursuseteadlikel tõlgetel. Hasso

Krulli (2011a, b) periodiseeringud toetuvad ennekõike sisu-vormi dihhotoomia lahendamisele tõlkes: kõige vanemat, piiblitõlke tava, nimetab ta (1) alalhoidlik-jäljendavaks, hiljem omandatakse (2) maneerlik-stiliseeriv tõlkelaad (mida esindavad näiteks Friedebert Tuglas, Ants Oras või August Annist) ja kõige hilisem on (3) keeleomane-lihtsustav suund (näiteks Amar Annuse „Gilgameši“-tõlge).

Kui vaadata Eesti tõlkeloo periodiseerimise vaatepunktist seni ilmunud, end otsesõnu tõlkelooliseks uurimuseks positsioneerinud publikatsioonide, paistavad eredalt silma teatud fookuses olnud aspektid. „Esimestest sajanditest“ on uuritud ikka kõigepealt piibli- ja üldse religioosseid tekste, millele on lähenetud nii keeleajalooliselt kui ka üldkultuuriliselt, käsitletud on kas eraldi või võrdlevalt piibli tõlkijate tegevust ja selle tulemusi. Piiblitõlke ilmselt olulised mõjud eesti keelele ja kultuurile on jätnud aga varju näiteks seaduskorpuste samaaegse tõlkimise keele- ja sotsiaal-ajaloolisi aspekte. Seoses Liivi- ja Eestimaa haritlaste tegevuse uurimisega Rootsi ja Vene keisririigi ajal on uurijate hulgas levinud arusaam Eestist kui äärmiselt keerulisest ja huvitavast, mitmekeelsest ja -kultuursest keskkonnast (nt Viiding, Orion, Päll 2007, Lepajõe 2011, Lotman 2011, Jürjo 2004: 127), mis sellisena väärrib tõlkeloolist uurimist. Kuigi uusaja ja valgustusaegsete mõtlejate teoste osalisi või täistõlkeid ning nende rolli uute ideede levimises on Eesti õpetatud ringkondades uuritud (Descartes'i kohta vt Tering 1996, Rousseau'ist Vinkel 1958), jääb uurimistöö selles valdkonnas pisteliseks. Pigem „laiadele lugejaringkondadele“ mõeldud „ilmalikule rahvakirjandusele“ keskenduvad Aarne Vinkli 336-leheküljelises monograafias on aga tõlget eksplitsiitselt tematiseeritud ainult paarileheküljelises, perioodi 1855–1865 käsitlevas alapeatükis „Tõkeline juturaamat“. Samas algavad kogu monograafiat läbivad umbmäärased viited käsitletud materjali tõlkelisusele juba esimese eestikeelse ilmaliku jutustuse „Jerusalemme-Lina Hirmasast Ärrahäetamisest“ (1691) kirjeldusega: „On muidugi küsitav, kuivõrd tolleaegne lugeja seda „ilmalikkust“ märkas [---]. Igal juhul on aga kirjelduse allikad ilmalikud, minnes m i n g i s a k s a v a h e a s t m e k a u d u tagasi juudi-kreeka ajaloolase Josephus Flaviuse „Juuda sõjani““ (Vinkel 1966: 16; minu rõhutus – D. M.).

19. sajandi muganduste rolli eesti omakirjanduse tekkimisel on laialt tunnustatud, kuid pole spetsiifiliselt tõlkeloolisi uurimusi, mis heidaksid valgust näiteks muganduste päritolule ja tüpoloogiale. Mugandamise ajendeid ja eesmärke on vanema kirjandusloo uurimisel sõnastada püütud, kuid vähem on uuritud, kas ja kuidas saab eristada mugandamise erinevaid astmeid.

Uurijatele ei ole märkamata jäänud nooreestlaste loosungi tõkeline loomus ja viimastel aastatel on sellest tõukunud mitu tõlkeloolist uurimust, mis keskenduvad tõlkimise rollile Noor-Eesti (Veidemann 2005) ja keeleuueenduse liikumises (Monticelli 2006) või mõnele konkreetsele tõlkijale või tekstile (Ploom 2005, Sisask 2008). Seega on 20. sajandi algus koos piibli tõlkega ilmselt enim uuritud Eesti tõlkeloo periood. Noor-Eesti aegset tõlketgevust analüüsid on uurijad tähelepanu pööranud tõlke performatiivsetele aspektidele, s.t

tõlkimise pakutud võimaluste teadlikule kasutamisele omakultuuri ümberkujundamiseks. See on hea näide sellest, kuidas tõlkelugu võib teinekord aidata laiemalt mõista kultuuri arengumehhanisme, vältides lihtsustavaid üldistusi teatud kirjandusvoolude või -liikumiste kohta.

Esimese vabariigi tõlkelugu tervikuna – kui Uno Liivaku neljaleheküljeline alapeatükk „Tõlkimisest kodanlikus Eestis“ (Liivaku, Meriste 1975: 18–21) välja arvata – on uuritud kahetsusväärset vähe; süstemaatilist tähelepanu on selle perioodi puhul pööratud ainult tõlkekriitikale ja „tõlkediskursuse“ kujunemisele (Sütiste 2008, 2009).

Nõukogude aja tõlketegevusest ja -korpusest on meil terviklikum pilt kõigepealt tänu põhjalikele bibliograafiatele, aga ka nende põhjal tehtud uurimustele. Viimaseid ergutas eelkõige perestroika ajal tekkinud vajadus pöörata tähelepanu väliskirjanduse tõlkimise ja retseptiooni silmatorkavatele puudustele Nõukogude Eestis (vt nt Soosaar 1987, Liivaku 1989; olulisi andmeid nõukogudeaegse raamatutoodangu ja ka tõlgete kohta leidub Möldre 2005). Pärast paarikümneaastast pausi on uurijate tähelepanu Nõukogude Eesti tõlkeloo vastu uuesti hoogu saanud rahvusvahelistes tõlkeuringutes kasvavast huvist tõlkijate tegevuse poliitilise tingituse vastu. Just selles valguses on uuritud tõlkimist stalinismi ajal (Monticelli 2011, Gielen 2011) ja Brežnevi stagnatsiooniaastatel (Lange 2011b).

Taasiseseisvumisperioodist hõlmavamaid tõlkeloolisi uurimusi veel ei ole, raamatutoodangu arvudele toetudes on aga korduvalt tähelepanu pööratud ingliskeelsete kirjanduste tõlgete absoluutsele hegemooniale ja sellega seotud probleemidele (nt Soovik 2006, 2011), mis haakub hästi tõlkeuringutes olulise koha omandanud globaliseerumisest tingitud keelelis-kultuuriliste hierarhiate/ebavõrdsuse küsimuse ja sellega seotud üldisemate poliitilismajanduslike tendentside uurimisega (vt nt Venuti 1998, Cronin 2004).

Kultuuriajakirjadest leiab tõlkeloo iga perioodi kohta mõningast lisa väiksemate, konkreetseid aastaid käsitlevate tõlkekriitiliste artiklite näol, mis kannavad pealkirja *à la* „Viimase aja silmapaistvamaid proosatõlkeid“ (Paukson 1933) või „Eesti tõlkeilukirjandus 1971–1975“ (Ojamaa 1976). 1970. aastate teisel poolel muutusidki Loomingus lühikeseks ajaks tõlkekirjanduse ülevaated korrapäraseks. Hiljem on palju harvemini ja korrapäratult ilmunud veel mõned samalaadsed artiklid, nagu näiteks „Tõlge meie kultuuris“ (Raud 1986) või „2008. aasta tõlkeilukirjandus“ (Kaldmaa 2009). Hõlmavamateks sünteesideks võib neist leida kasulikku alusmaterjali.

Kui liikuda tõlkeloo perioodidest keelelis-kultuuriliste areaalide juurde, peab kõigepealt tõdema, et nii kultuuriülekande kui ka postkolonialismi võtmes põhjalikult uuritud baltisaksa kirjanduse mõjude kohta tõlkeloolisi käsitlusi napib. Süмптоomaatilised on siinkohal Reiner Brockmanni (1609–1647) 2000. aastal ilmunud „Teosed“, milles on taastrükitud kõik Brockmannist jäänud ladina-, kreeka-, saksa- ja eestikeelsed tekstid, sealhulgas tõlked, ent tema keele käsitlemisel ja sõnastiku koostamisel on lähtutud ainult originaalluuletustest, jättes kõrvale kirikulaulude tõlked, s.o valdava osa Brockmanni eestikeelsest loomingu-

Selline tõlgete olulisust tüüpiliselt alahindav lähenemine pole jäänud märkamatuks Kristiina Rossile (2001: 90), kes on „Teoseid“ arvustades kirjutanud:

Brockmanni eestikeelsetest juhuluuletustest polnud kaasaegsetel eestlastel õrna aimugi. See oli kohaliku võõramaalasest intellektuaali mäng, nali, ajaviide, mille peamine ja tagantjärele tähtsus seisneb selles, et, jah, temalt pärineb esimene eestikeelne silbilis-rõhuline juhuluuletus. Seevastu 1656. aasta lauluraamatus ilmunud kirikulaulude tõlked olid eestlaste seas kuni Piibli ilmumiseni 1739. aastal konkurentsituult kõige populaarsemad tekstid.

Äratundmine, et kuni 19. sajandi teise pooleni olid eesti- ja saksakeelsed tekstid „ühe kirjanduse erikeelsed, vahel ka eristiilsed harud“ (Lukas 2000: 106), peaks keelama tõlgete eraldamise olulisest tekstikorpusest. Ometi on saksakeelsete kirjanduste tõlkimisest teadusartikleid vähe; olulise erandina on nimetada Herbert Salu (1968, 1970) uurimus Schilleri pikast tõlketraditsioonist Eestis. Ka saksakeelsete kirjanduste retseptiooni uurimisel on Ivar Ivaski (2003 [1964]) artikkel „Ants Oras Goethe tõlkijana ja tõlgitsejana“ või Mari Tarvase (2002) ülevaade Austria kirjanduse vahendamisest erandlikud.

Teise, ajalooliselt mahukama tõlkekirjanduse allika ehk vene keeleareaali uurituse aste on suurem, ehkki bibliograafias annavad arvuliselt tooni nõukogudeaegsed artiklid üksikautorite tõlkimisest ja retseptioonist: „Lermontov eesti keeles“ (Adams 1956), „Kuidas tuli Majakovski Eestisse“ (Kruus 1962), „N. Nekrassovi retseptioonist Eestis“ (Issakov 1971), „Sergei Jessenini varasem retseptioon Eestis“ (Salum 1977) jne. Ainult Ülle Pärli, kelle tähelepanu on jätkuvalt köitnud „vene luule eestindamine 19. sajandi lõpus ja sellega seonduvad eesti tõlkeloo üldisemad probleemid“ (Pärli 2000: 92), uurimustes on eesti tõlkelugu vene kirjanduse retseptiooni ühes ajalõikes esindatud eksemplaarselt: nõnda just, tõlkiva kultuuri etteantusest lähtuvalt, käsitletakse väliskirjandust tõlkeloos. Uurides aega, mil kirjanduslik tõlge kui iseseisev fenomen Eestis välja kujuneb, senine saksa kultuuri sundmõju venestuspoliitikas uue vastu välja vahetatakse (sh kooliraamatukogudes saksakeelne kirjandus venekeelse vastu) ja eesti kirjandus emantsipeerus, on Pärliil õnnestunud ületada võõrfiloloogiale harjumuspärane mõttelaad ning näidata, kui lagedal on tõlkes eesti kultuuri argipäev ja taotlused vormilahendustest tõlkekriitikani välja.

Kolmanda suurema (ja jõuliselt suureneva) areaali ehk ingliskeelsete kirjanduste tõlkelooline uurimine piirdub põgusate käsitlusega ameerika ja briti kirjanduse retseptioonist (vastavalt Rähesoo 1996 ja Lange 2009b). Kanooniliste autorite hulgas on näiteks uuritud (väga mõõdukalt) Shakespeare'i tõlkimist ja retseptiooni (Banhard 2008) ning Hemingway stiili eesti keeles (Lehtsalu 1965).

Soome kirjanduse tõlkimine ei ole endale pärast August Annit (1931) eestkõnelejat leidnud, küll aga lühemat käsitlemist (Olesk 2005) ja hoolikat bibliografeerimist (Liivak 1996). Põhjalikumalt on uuritud ainult „Kalevala“ (vt nt Anni 1922, Vinkel 1985).

Julgustavate näidetena seni uuritud tõlkelugudest võib tuua antiigi ja romaani (eriti prantsuse) areaale. Kirjanike, kriitikute ja kirjandusteadlaste huvi kreeka ja ladina luule tõlkimise vastu on algusest peale olnud seotud eelkõige antiigi värsimõõtude ja nende sobivusega eesti keelele (vt Janika Pälli ja Maria-Kristiina Lotmani siinsete artiklite bibliograafiat). Põhjendades ebaproportsionaalselt vähest uurijahuvi tõlkimise intellektuaalse sisu vastu, on Marju Lepajõe mänginud eestlaste „laulurahva-karakterit“ mõttega: „[---] kui sakslastele on sajandite jooksul juurteni sisse koolitatud, et värsimõõt on ikkagi ainult teatava idee või meeleolu väljendus, siis eestlastele on kõla, muusika täiesti iseseisva väärtusega. Kui on hea viis, võib laulda, millest tahes, sisu pole tähtis [---].“ (Lepajõe 2011: 250-251.)

Hiljutisemaks märkimisväärsmaks saavutuseks antiigitõlgete uurimisel on elektrooniline bibliograafia (EAB 2012). Sellised veebipõhised, kergesti läbiotsitavad ja nüüdisaegsete kriteeriumide järgi koostatud bibliograafiad oleksid vajalikud iga keelelis-kultuurilise areaali tõlgete puhul.

Prantsuse kirjanduse tõlgete uurimisvaldkonnast paistab märgatavalt silma n-ö *baudelaire'iana*: Baudelaire'i eesti keelde jõudmise loo rekonstrueerimisel pole võtnud sõna mitte ainult kirjanduse uurijad (nt Puhvel 1992, Talviste 2004), vaid ka kirjanikud-tõlkijad ise (Õnnepalu 2000, Kaalep 2001, 2002, 2004), kes on Baudelaire'i tõlkimisest ja sellega seotud vaidlustest teinud olulise välja oma ilukirjandusliku *credo* selgitamiseks, kaitsmiseks ja katsetamiseks. Nii nagu antiigi, on ka prantsuse luule tõlkimise värsimõõdulised aspektid olnud eesti värsiõpetuse oluline osa (Oras 1931, Põldmäe 1978).

Itaalia kirjanduse tõlkeloo uurimise alused on visandanud Ülar Ploom (2011); hispaania kirjanduse retseptsoonist on korduvalt kirjutanud Jüri Talvet (1995, 1996). Koos Baudelaire'iga on kanooniliste romaanikeelsete autorite eestindamisest põhjalikumalt käsitletud J. L. Borgest (Kaldjärv 2007).

Mainida võiks veel üksikuid artikleid, mis käsitlevad väiksemate tõlgete arvuga kultuuriareaale, näiteks rootsi (Saluäär 1992) või ungari (Peep 1995) oma. Nende sisu jääb aga sageli äärmiselt napiks nagu Ain Kaalepi (1959) paarileheküljelises käsitluses „Hiina kirjanduse eestikeelseist tõlkeist“ või on lootusetult aegunud, nagu näiteks Bernard Linde 1933. aastal kirjutatud „Eestikeelsed tõlked poola ilukirjandusest“. Uuemate käsitlustena keelelis-kultuurilistest tõlkeareaalidest on mainida portugali keelsete kirjanduste retseptiooni analüüsi (Pesti 2011) ja Mart Kuldkipi (2011) lühiartiklit „Vanapõhja kirjanduse tõlkeloo ja selle tähendusest eesti kultuurile“, mis esitab teesi eesti identiteedi konstrueerimisest saagade tõlkimisega.

Mitmed eesti tõlkijad (Aleksander Aspel, Ants Oras, Ott Ojamaa, Henno Rajandi, Marta Sillaots jt) on oma kirjatöödega arvatud Eesti mõtteloo sarja. Eraldi käsitlust ongi tõlkijatest

enamasti leidnud tõlkijad-kirjanikud või tõlkijad-intellektuaalid, isiksused, kelle tõlked on avaldanud vastuvõtvale keelele ja kultuurile teatud mõju. Teadlikkus tõlkimise olulisusest konkreetse kirjainimese ja vahel tervete kirjanduslike voolude poeetika kujunemisel on ilmselt ka põhjus, miks kirjanikest ja intellektuaalidest tõlkijate akadeemilised käsitlused tunduvad olevat populaarsemad kui tervikperioode, keeleareaale või konkreetset tõlketeost vaatlevad artiklid. Keeleuueenduse vaatepunktist on näiteks käsitletud Ridala (vt ülal) ja Aaviku (vt ülal) tõlketegevust. Oras on seni ainus tõlkija, keda on käsitletud terve monograafia ulatuses (Lange 2004). Johannes Semperist on esile tõstetud tema laiahaardeline retseptiivne ja eesti kirjandusilma piire avardav tõlkekontseptsioon ja -praktika (Andresen 1962, Monticelli 2011). Enn Soosaare tõlketegevusest on kirjutatud seoses Nõukogude Eesti kultuuripoliitika (Lange 2011a). Uku Masingut on käsitletud nii piibli (Paul 1998) kui ka luule tõlkijana (Tooming 2012). Eraldi tähelepanu on pööratud A. H. Tammsaarele (Roos 1940, Lange 2009a), August Sangale, Tuglasele, Betti Alverile (Torop 1999: 98–118), Sillaotsale (Saluäär 2008); uuritud on ka eri aegade piiblitõlkijaid.

Ülaltoodud põgus ülevaade Eesti tõkeloo olemasolevatest fragmentidest võib jätta mulje mahajäänud uurimisvaldkonnast. See oleks aga ekslik, sest kui Elin Sütiste (2009: 908) mõne aasta taguses Eesti tõkeloo uurimise kokkuvõttes olid plusspoolele kanda ainult „mõningad uuringud ja andmed“, siis just viimastel aastatel on lisaks levivale arusaamale tõkeloo absoluutsest vajadusest kultuurimehhanismide komplekssemaks ja täielikumaks kirjeldamiseks tekkinud ka esimesed – ehkki ikka veel ebapiisavad – institutsionaalsed raamid uurimisvaldkonna arendamiseks grandiprojektide ja ülikoolides arendatud tõlkimisele orienteeritud õppemoodulite ja -kavade näol. Pole ilmselt vale öelda, et just Tallinna ja Tartu ülikoolis kaitstud lõputöödes (doktoriväitekirjadest kuni bakalaureusetöödeni) leidub praeguseks kõige päevakohasem ja täielikum alusmaterjal eri perioodide, keelelis-kultuuriliste areaalide, tõlkijate, üksikute teoste tõlkelooliseks uurimiseks. Lõputööd sisaldavad sageli ka olulisi tõlkebibliograafiaid. Arenevat katset koondada ühte kohta tõkeloooteemalisi monograafiaid ning teadusartikleid, tõlkeid ja tõlkekriitikat loetlevaid bibliograafiaid kujutab ennast Eesti tõkeloo wiki (<http://esttrad.unit.ee>), mis on nii otsinguteks kui ka täiendamiseks vabalt ligipääsetav kõikidele uurijatele.

Käesolev Methise erinumber ei taha (ega saaks) olla katse süstemaatiliselt katta Eesti tõkeloo valgeid laiike, ehkki ta mingil määral üksikuid lünki siiski täidab, astudes niimoodi oma loogilise eelkäija, siinses ajakirjas H. K. Riikoneni arvustatud inglisi- ja prantsuskeelse kogumiku „Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History. Entre les cultures et les texts. Itinéraires en histoire de la traduction“ (2011, „Kultuuride ja tekstide vahel: marsruute tõkeloo“) teise osa „History of Translation in Estonia“ („Eesti tõkelugu“) üheksa artikli jälgedes. See kogumik, mis kasvas välja 2010. aastal Tallinna ülikoolis peetud tõkeloo koostamise metodoloogiale keskendunud rahvusvahelisest konverentsist, oli esimene katse

avaldada ühes kohas uusi, Eesti tõlkeloo erinevaid aspekte puudutavaid uurimistulemusi, paigutades need samas rahvusvahelisse konteksti.

Methise erinumbri peamine eesmärk on aga laiendada tõlkeloo kirjutajate ringi ning osutada tõlkeloo kirjutamise erinevatele võimalustele ja interdistsiplinaarsele taustale. Üksnes artiklites esindatud lingvistilist, filoloogilist, (võrdlevat) kirjandusteaduslikku, raamatuloolist ja kultuuriteoreetilist lähenemist kombineerides saab terviklikumalt seletada tõlkimise eri tahkude toimet ajaloos ja kultuuris. Interdistsiplinaarne tõlkelugu ei koosne ühe kindla meetodiga kirjeldatud eri objektide rodust, vaid pigem samade objektide mitmekordsetest refleksioonidest erinevate meetodite kaudu. Sealjuures ei anna iga valitud meetod meile mitte ainult erinevat peegeldust objektist, vaid erinevates vaatlusobjektides peegeldub ka sama meetod erinevalt.

Käesoleva erinumbri avaartikkel on väga hea näide sellisest uurimismeetodi ja -objekti õnnestunud interaktsioonist. Kristiina Ross võtab ühelt poolt rakendada Peeter Toropi väljatöötatud tõlkeloo koostamise universaalseid vahendeid. Kindel metodoloogiline valik võimaldab uurijal integreerida oma tähelepanekud tõlgete lingvistiliste ja funktsionaalsete aspektide ning tõlkijate ühiskondliku positsiooni kohta tervikmudelisse, mis annab tõlgete võrdlemisel huvitavaid ja üldistavaid tulemusi. Samas tõstab artikli uurimisobjektiks valitud kahe 17. sajandi tõlke analüüs selgelt esile vanema tõlkeloo kirjutamise spetsiifilisi probleeme. Metodoloogiline mudel paindub ja ilmutab kontaktist konkreetse uurimisobjektiga ootamatuid rakendamisvõimalusi. Vanemate tõlgete uurija vaatepunktist omandab näiteks originaali ja tõlke vaheline liikumine tavapärasest teistsuguse tähenduse: selle asemel et vaadata, kuidas kaks tõlkijat lahendavad originaali eestindamisel sama küsimust erineval viisil, võib selliste viiside analüüs olla hoopis aluseks oletusele tõlkimiseks kasutatud erinevatest originaalidest. Vanade tõlgete asetamine diakroonilisele teljele on vajalik ka selleks, et hinnata eri aegade kultuurilis-poliitiliste päevateemade mõju nende tõlgete uurimisele ja hindamisele. Kõige raskem on aga Rossi hinnangul kirjeldada tõlgete tõlkelisust, sest mitme sajandi vanuste eestikeelsete tekstide kaasaegne retseptiivne kontekst on raskesti rekonstrueeritav.

Samasuguste raskustega puutub kokku Krista Mitsi artikkel, mis täidab Eesti tõlkeloo märkimisväärset lünka, käsitledes ingliskeelse kirjanduse tõlkimise esimest pooltseitset sajandit selleks spetsiaalselt koostatud süstemaatilise tõlgete bibliograafia alusel. Sellise käsitluse peamiseks probleemiks on 19. sajandi lõpuni loodud eestikeelsete tekstide staatuse määramine ehk kuidas eristada tõlkelisuse eri astmeid alates „päris“ tõlkest, eri tüüpi mugandustest, kuni „võõraid lugusid“ ümber kirjutava originaalini välja. Enamasti saksa keele vahendusel Eestisse jõudnud ingliskeelse kirjanduse usku, vagadust ja kasvatuslikku kõlbelisust õpetavad jutud ning hiljem ingliskeelsest levikirjandusest (seiklusjuttudest jm) pärit motiivid ja süžeed rändasid sageli ühest eestikeelsest tekstist teise, teisenedes vastavalt kohalikule olustikule ja kultuurilis-ühiskondlikele vajadustele. Niisuguse kompleksse tõlkeloo-

lise situatsiooni käsitlemisel võib osutada kasulikuks nii kirjandusteaduses viljeldud kirjandusliku motiivi variatsioonide analüüs – Mits jälgib oma artiklis näiteks orjade, indiaanlaste ja merehädalistega seotud süžeed – kui ka kultuuriteoorias kasutatud ülekande mõiste: näiteks kuidas mustad orjad valgeteks saavad. Ülekande viiside, mehhanismide ja eesmärkide seletamisel tuleb sealjuures arvestada tõlkija figuuri olulise muutumisega käsitletud perioodil: 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi esimese poole pietistlikud misjonärid ja baltisaksa või eesti soost saksastunud pastorid ja kõstrid asendusid 19. sajandi teisel poolel eestlastest vaimulike, kooliõpetajate ja ametnikega; 19. sajandi lõpus ja 20. alguses liitusid tõlketegevusega aga juba eesti kõrgharitudlased.

Kui Krista Mitsi artikkel on hea näide laiahaardelisest, keelelise areaali ja perioodi põhisest käsitlesest, siis Ene-Reet Sooviku ja Kaisa Vaheri artikkel keskendub samasse keeleareaali kuuluva kanoonilise teose eri aegadel loodud tõlgete võrdlevale analüüsile. Robinsonaadid ehk Daniel Defoe „Robinson Crusoe’st“ pärit süžee ja motiivide rännakud ja teisenemine on eraldi uurimisteema, mis on leidnud ka Eestis põgusat käsitlust. Soovik ja Vaher keskenduvad aga ainult nendele Robinsoni-lugude eestindustele, mis lähtuvad otseselt Defoe algtekstist. Kahe nõukogudeaegse ja taasiseseisvumisjärgse tõlke võrdlemisel tõuseb paratamatult esile tõlgete kui sihtkultuuri tekstide sotsiaal-poliitiline tingitus. Huvitaval kombel tundub ka ideoloogilise interferentsi ja tsensuuri mõjude uurimisel kasulik keskenduda originaali teatud (näiteks palvetamise ja üldisemalt religioosete, aga ka introspeksiooni) motiivide kadumisele või teisenemisele eri ajastute tõlgetes. Sotsiaal-poliitilise konteksti mõju tõlkimisele tuleb aga eksplitsiitselt esile ka tõlgete žanrilises liigitamises sihtkultuuris, paratekstides (eessõnad, järelsõnad, kommentaarid jne) ning tõlgete arvustustes ja retseptioonis. Nii saab näiteks Eesti „Robinson Crusoe’st“ kord lastele, kord noortele, kord koolikirjanduseks, kord täiskasvanutele mõeldud raamat, Eesti Robinsonist aga kord „töösangar“, kord „kodanluse esindaja“, kord „vaimse valgustumise teel olev karakter“. Avar retseptiivne tõlkelugu uurib, kuidas kahesuunalises liikumises tõlketeksti ja sihtkultuuri vahel sellised kuvandid genereeruvad.

Avaramast tõlkeloo kontseptsioonist lähtub ka Janika Pälli artikkel, mis teeb antiigitõlgete koostamisel olevale bibliograafiale tuginedes esimese katse sünteesida antiigitõlgete lugu ja tõstab ühtlasi esile mitu olulist üldmetodoloogilist küsimust. Esiteks on „antiigitõlge“ hea näide keelelis-kultuuriliste areaalide piiritlemise meelevaldsusest. Eriti teravalt tõuseb probleem täna päevakorrale seoses nn rahvusülese kirjandusega. Seni valminud teiste riikide ja keelte tõlkelood on agaralt kinni pidanud traditsioonilistest areaalide jaotustest, kuigi tänase päeva kultuuriuuringutes ja postkolonialistlikus teoorias toimuva kultuurilise identiteedi mõiste dekonstruktsiooniga arvestades oleks aeg jaotamise kriteeriumid ka tõlkelugudes üle vaadata. Pälli artiklis tuleb hästi esile ka vajadus arvestada teatud areaali tõlgete perioodiseerimisel tekstide avaldamise traditsioonilisest vormist välja jäävate tõlgetega alates käsikirjalistest, kuid oma kirjanduse arengut mõjutanud 19. sajandi kirjanike tõlgetest, kuni

avaldamata jäänud lavatõlgete ja interneti avarustes elektroonilises vormis ringlevate tõlkefragmentideni. Sellistel, tõlkelugudes enamasti unustatud tõlgetel võib teatud kultuuri-ruumis ja -ajas olla suurem mõju kui ametlikult välja antud tõlgetel. Ebatraditsioonilise tõlkmaterjaliga arvestamine aitab muu hulgas vältida tõlkeloo periodiseerimisel lihtsustavat, teleoloogilisusega riskivat lineaarsust, seda enam, et väikestes kirjanduslikes süsteemides jääb alati oluliseks individuaalsuse, juhuslikkuse ja välisfaktorite osakaal.

Jätkates ja viies rangemas teaduslikku raami pikaajase arutelu antiikluule tõlkimisega seotud värsivormi valiku teemal, pöörab Maria-Kristiina Lotmani artikkel tähelepanu eesti omakirjanduse vormide kujunemiseks olulisele perioodile. Värsimõõdu tõlkimise uurimine on selles mõttes selge näide tõlkeloo vajalikkusest kirjandusloo terviklikumaks mõistmiseks. Jälgida muutusi ühe konkreetse stilistilise võtte tõlkelahendustes on parim viis tematiseerida detailsemalt seoseid ajastuliste tõlkenormide, tõlkijate eesmärkide ja nende valikute performatiivse mõju vahel. Sealjuures võib selline seoste konstellatsioon samal ajajärgul võtta erinevate stilistiliste võtete ja žanrite puhul vägagi erinevaid kujusid. Kui luule tõlkimisel valitses 19. sajandil formaalsel ekvivalentsil põhinev „ekvimeetrilise tõlke meetod“, siis proosas vastas sellele hoopis originaaliga vabalt ümber käiv muganduslik tõlge; ka antiikluule värsimõõdu eestindamise enda rüpes kujunesid 20. sajandi alguses välja kaks vastandlikku tõlkemeetodit. See kinnitab ühelt poolt mitmekordse diakroonia vältimatust tõlkeloos ja teisalt vajadust arvestada tõlkeloo rekonstrueerimisel nii hegemooniliste lahenduste kogumiga (Touy tõlkenormid) kui ka n-ö võitluslik-antagonistliku teguriga, mis esitab väljakutse kehtivatele normidele ja paneb tõlkijad omavahel „võitlema“ teatud lahenduse tõrjumise või „läbisurumise“ nimel.

Kui Maria-Kristiina Lotmani käsitlus näitab muu hulgas tõlketeksti statistilise analüüsi alustpanevat tähtsust teadusliku tõlkeloo koostamisele, siis Aile Möldre artikkel tõstab statistilise ülevaate tekstist välja ja viib selle raamatutoodangu tasandile. Ilukirjanduslike tõlgete (ja originaalide) trükistatistika loob tõlkeloo koostajatele nii eri perioodide kui ka keelelis-kultuuriliste areaalide puhul avarama konteksti, millesse paigutada spetsiifilisemad juhtumiuuringud. Möldre käsitlus täidab selles mõttes silmatorkava lünga ja ehitab esmakordselt vabariigiaegse tõlkeloo uurimiseks süsteemse aluse. Raamatulooline pilk toob mängu eri ajastute tõlkepoliitika ja -normide adekvaatseks rekonstrueerimiseks olulised aspektid, mis kipuvad tõlketeeoretikute ja kirjandusteadlaste uurimustes varju jääma: kirjastamisstrateegiad (sarjad, hinnad, turustamine, tiraažid), trükiseadused, rahvusvahelised autoriõiguse lepingud jne. Tõlgete uurimise laienevatele ringidele – tekst, kultuur, ühiskond, ajalugu – lisanduvad nii eksplitsiitselt kõik konkreetsed juriidilis-majanduslikud mehhanismid ja tõlgete avaldamise materiaalsed tingimused. Möldre artikkel näitab ka, kui produktiivne võib Eesti tõlkeloo uurimisel olla nii kaasatud „sisemiste“ kontekstide arvu suurendamine kui ka Eesti tõlkeloo osade paigutamine „välisesse“ ehk teiste maade tõlkelugude konteksti. Võrdlus

Soomega võib näiteks ilmsiks tuua niihästi oodatud kui ka üllatavaid sarnasusi/erinevusi, mis aitavad muu hulgas põhjendamatult kujunenud arusaamu proovile panna.

Aile Möldre loodud taustal on hea lugeda Katiliina Gieleni artiklit, mis käsitleb Marta Sillaotsa tõlkepoetikat, keskendudes just tema vabariigiaegsele tegevusele. Tõlkijate portreed on tõlkelugude koostamisel omandamas järjest olulisemat kohta, vastates tõlkeuuringutes kõlavale üleskutsele tuua tõlkijate „varjude armee“ nähtavale ja tõsta esile tema aktiivset rolli nii lähteteksti ja -kultuuri kuvandi kui ka sihtkultuuri ja -keelega normide (ümber) kujundajana. Tõlkija tegevuse uurimine hõlmab Gieleni käsitluses nii Sillaotsa tõlgete tekste kui ka paratekste (oma ja teiste tõlkeid saatvaid tekste), tõlkearvustusi ja -tutvustusi ning kirjavahetust kirjastajate ja kolleegidega. Tõlkija loodud sünkroonse tekstide kogumi võrdlevale analüüsile lisandub diakrooniline käsitlus, mis võrdleb tõlgete esmatrükke hiljem toimetatud ja välja antud korduustrükkidega. Selline laiahaardeline analüüs võimaldab anda kompaktsema pildi tõlkija enesepositsioneerimisest oma aja tõlkenormide ja -tavade suhtes. Mõistagi on tulemus kaugel täiesti koherentse tõlkepoetika rekonstrueerimisest, vaid vastupidi: niisugune lähenemine tõstab huvitavalt esile vältimatu lõhe tõlkija eksplitsiitselt postuleeritud ja implitsiitselt rakendatud põhimõtete vahel. Implitsiitselt sisaldab Sillaotsa kui tõlkija vaatlus ka tänapäeva tõlkeuuringutes hoogu võtvat soouuringulist aspekti: kas rollide jaotus kirjaniku-tõlkija topeltametis sõltub soost, missugune on naistõlkija mandaat väljaandjatest meeste maailmas? Omamoodi vastuse küsimusele leiab **Arhiivileiu** rubriigist, kus Katiliina Gielen kommenteerib Ain Kaalepi Marta Sillaotsale saadetud kirju ajast, kui Kaalep oli elanud „esialgu vaid 20 aastat“ ja nägi Sillaotsas tunnustatud mentorit.

Naisautori kuju konstrueerimisele originaali tõlgendustes ja tõlgetes keskendub Alari Alliku käsitlus jaapani luuletajast Ono no Komachist. Vastupidiselt Katiliina Gieleni ja mitme teise erinumbri artikli autori lähenemisele, kus – kooskõlas tänapäeva tõlkeuuringute olulise uurimissuunaga – keskendutakse tõlgetele kui tõsiasjale sihtkultuuris, jättes originaali tähelepanuta, lähtub Alliku käsitlus Ono no Komachi originaalteksti lähimast analüüsist ja originaali retseptsioonist lähtekultuuri ruumis, viies lugeja niimoodi tagasi tõlkeuuringute üheks lähtealuseks olnud võrdleva kirjandusteaduse rüppe. Autori eluloolise narratiivi loomine muutub nõnda ühelt poolt võtmeks originaalteksti tõlgendamisel ja teisalt jälgitavaks domineerivaks tõlgete võrdlevas analüüsis. Valides – kas teadlikult või endale teadvustamata – oma tegevuse lähtepunktiks lähteteksti teatud tõlgendustraditsiooni ja juurutades seda – teadlikult või teadvustamata – rakendatud tõlkestrateegiatega sihttekstis, määrab tõlkija ette teose (ja selle autori) retseptsiooni sihtkultuuris. Tõlkelugu võtab siinkohal oluliseks ülesandeks jälgida ja seletada konkreetse teose või autori, kuid võib-olla ka näiteks terve ilukirjandusliku voolu või koguni kirjandusliku areaali kuvandi loomist ja muutmist tõlkes. See on eelduseks kogu sihtkultuuri ilukirjandusliku polüsüsteemi avaramaks mõistmiseks.

Tõlkeloo olulist rolli eesti kultuuri mõistmises ja ka enesemõistmises rõhutab oma artiklis ka Elin Süti ste. See, kas tõlkelugu on või ei ole eesti kultuurimälu osa ja kas passiivse või

aktiivse mäletamise objektina, pole pelgalt akadeemiline küsimus, vaid seostub otseselt kultuuri enesekirjelduste ja veel laiemalt rahvusliku identiteedi küsimusega. Niisiis tasub küsida, millistel kultuurilis-poliitilistel põhjustel tõlkelugu eri ajastutel kas tõrjutakse või, vastupidi, aktsepteeritakse kultuurimälu osana ja millised on selle tõrjumise või aktsepteerimise tagajärjed kultuuri mõistmises ja enesemõistmises. Eesti ja üldisemalt Ida- ja Kesk-Euroopa riikide puhul rõhutab Sütiste siinkohal omakirjanduse rolli rahvusliku identiteedi loomises, mis kipub puhtuse ideaali nimel tõrjuma tagaplaanile võõrmõjude (ja seega tõlkeloo) olulisust. Sellele vastandub püüd mõista eesti kultuuri pingeväljana, kus välis- ja sisemõjurite mitmekesisus ja kihilisus muudab identiteetide piirid hägusamaks, voolavamaks ja seega ka ikka ja alati vaieldavaks; niisuguse mitmekeelse ja -kultuurilise pingevälja mehhanismide analüüsi oluliseks eelduseks on mõistagi tõlkelugu. Avaram kultuuri mõistmine nõuab aga avaramat tõlkelugu, mis oleks võimeline lisaks kirjakultuurile käsitlema ka muid, tänapäeval järjest olulisemates meediumides ja kunstiliikides toimuvaid kultuurikontakte ja -ülekandeid.

Teoriavahenduseks pakutud Maria Tymoczko teksti tõlkimisest ja poliitilisest angažeeritusest oleme valinud eesmärgiga tutvustada tõlkeuringute uut suunitlust, mida on nimetatud ka „võimupöördeks“ ja mis, juhtides tähelepanu tõlkimise seostele eri aegade hegemoonsete või minoriteetsete poliitiliste diskursustega, annab olulise instrumendi ka tõlkeloo kirjutamiseks. Tymoczko on üks olulisemaid postkolonialistlike tõlkeuringute esindajaid ja arvestades postkolonialistliku teooria järjest levivate rakendustega Eesti kontekstis, väärivad tema tekstid ka siin kindlasti tähelepanu. Kui „võimupööre“ muudab meie arusaama tõlkijate tegevusest ja tõlketekstide olemusest, peaks see meid ka teadlikumaks tegema tõlkeloo (nagu igasuguse ajaloo) kirjutamisega kaasnevate sissearvavate ja väljajätvate valikute seotusest kirjutajate olevikuliste kultuurilis-poliitiliste taotlustega. Tõlkelugu on selles mõttes alati „leiutatud traditsioon“ ja astub teiste, samadest tegelastest, asjadest ja sündmustest jutustatud lugudega pingelisse konfrontatsiooni, millest võrsuvad kultuuri kui terviku enesekirjeldused. Kirjutades tõlkelugu (nagu iga teist lugu), me teisisõnu ei kirjelda mitte ainult ajaloolisi protsesse, vaid positsioneerime end omakultuuri olevikulises pingeväljas.

Kirjandus

Adams, Valmar 1956. Lermontov eesti keeles. – Looming, nr 2, lk 248–252.

Andresen, Nigol 1962. Johannes Semper väliskirjanduse tõlkijana, uurijana ja tutvustajana (kirjaniku 70. sünnipäevaks). – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 140–150.

Anni, August 1922. Kalevala eesti keeles. – Eesti Kirjandus, nr 4, 113–126.

Anni, August 1931. Soome kirjandus Eestis. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 71–87.

- Bassnett, Susan** 1998. The Translation Turn in Cultural Studies. – Constructing Cultures. Essays on Literary Translation. (Topics in Translation 11.) Eds. S. Bassnett, A. Lefevere. Clevedon etc.: Multilingual Matters, lk 123–140.
- Banhard, Evelin** 2008. For Page or for Stage? The Myth of Shakespeare in Estonia. – *Interlitteraria*, No. 13, lk 457–468.
- Bhabha, Homi** 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Cronin, Michael** 2004. *Translation and Globalization*. London & New York: Routledge.
- Gielen, Katiliina** 2011. Authors as Translators: Emerging Hierarchical Patterns of Literary Activity in Early Soviet Estonia. – *Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History. // Entre les cultures et les textes. Itinéraires en histoire de la traduction*. Eds./Éds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, lk 201–211.
- Issakov, Sergei** 1971. N. Nekrassovi retseptisioonist Eestis. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 705–714.
- Ivask, Ivar** 2003 [1964]. Ants Oras Goethe tõlkijana ja tõlgitsejana. – Ivar Ivask, *Tähtede tähendus tunda*. (Eesti mõttelugu 52.) Koost J. Talvet. Tartu: Ilmamaa, lk 141–165.
- Jansen, Ea** 2007. *Eestlane muutub ajas. Seisusühiskonnast kodanikuühikonda*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Jürjo, Indrek** 2004. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. Tallinn: Riigiarhiiv.
- Kaalep, Ain** 1959. Hiina kirjanduse eestikeelseist tõlkest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 766–767.
- Kaalep, Ain** 2001. Baudelaire Eestis. Märkmeid I. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 390–393.
- Kaalep, Ain** 2002. Baudelaire Eestis. Märkmeid II. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1, lk 26–29.
- Kaalep, Ain** 2004. Baudelaire Eestis. Märkmeid III. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 755–761.
- Kahk, Juhan** (toim) 1992. *Eesti talurahva ajalugu I*. Tallinn: Olion.
- Kaldjärv, Klaarika** 2007. Autor, jutustaja, tõlkija. Borgese autofiktsioonid eesti keeles. (Dissertationes philologiae romanicae Universitatis Tartuensis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kaldmaa, Kätlin** 2009. 2008. aasta tõlkeilukirjandus. – *Looming*, nr 5, lk 696–710.
- Krull, Hasso** 2011a. Gilgameš tuleb maailma otsast. [Gilgameši eepos. Akkadi keelest tõlkinud ja seletused kirjutanud Amar Annus. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2010, 242 lk. € 10.80.] – *Vikerkaar*, nr 3, lk 114–117.
- Kruus, Oskar** 1962. *Kuidas tuli Majakovski Eestisse*. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 577–590.
- Kuldkepp, Mart** 2011. Vanapõhja kirjanduse tõkeloost ja selle tähendusest eesti kultuurile. (Päevateema.) – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 449–452.
- Lange, Anne** 2004. *Ants Oras*. (Eesti kirjanikke.) Tartu: Ilmamaa.
- Lange, Anne** 2009a. On the economy of translating „Lord Jim“. – *Interlitteraria*, No. 14, Vol. 2, lk 349–368.
- Lange, Anne** 2009b. Otse predestineerit. – *Tuna*, nr 3, lk 151–156.
- Lange, Anne** 2011a. Enn Soosaare tõlketegudest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1, lk 31–47.
- Lange, Anne** 2011b. Performative translation options under the Soviet regime. – *Journal of Baltic Studies*, DOI 10.1080/01629778.2011.634699. [ilmumas]
- Lehtsalu, Urve** 1965. Hemingway stiil eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 332–339.
- Lepajõe, Marju** 2011. Roomlaste taltsutamine. (Eesti mõttelugu 102.) Tartu: Ilmamaa.

- Liivak, Krõõt** (toim) 1996. Soome kirjandus eesti keeles ja eesti kirjandus soome keeles: 1847–1994 // Suomen kirjallisuus viron kielellä ja viron kirjallisuus suomen kielellä. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.
- Liivaku, Uno, Henno Meriste** 1975. Kuidas seda tõlkida. Järeлтormatusest eestinduseni. Tallinn: Valgus.
- Liivaku, Uno** 1989. Eesti raamat isolatsioonis. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 458–467.
- Linde, Bernhard** 1933. Eestikeelsed tõlked poola ilukirjandusest. – Looming, nr 6, lk 687–695.
- Lotman, Piret** (koost) 2011. Lugemise kunst. (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised 13. A, Raamat ja aeg, nr 2.) Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.
- Lukas, Liina** 2000. Eesti-saksa kirjanduslik opositsioonilisus 19. ja 20. sajandi vahetusel. – Kultuuritekst ja traditsioonitekst. Toim Ü. Pärl. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 106–123.
- Monticelli, Daniele** 2006. Keeleuuendus ja tõlkimine „Noor-Eesti“ kultuurilise utopia raames Villem Ridala tõlgitud „Süütu“ tõlke näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 379–386; nr 6, lk 477–490.
- Monticelli, Daniele** 2011. 'Totalitarian translation' as a means of forced cultural change: the case of postwar Soviet Estonia. – Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History. // Entre les cultures et les texts. Itinéraires en histoire de la traduction. Eds./Éds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, lk 187–200.
- Möldre, Aile** 2005. Kirjastustegevus ja raamatulevi Eestis aastail 1940–2000. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Nirk, Endel** (toim) 1966. Eesti kirjanduse ajalugu. II köide. XIX sajandi teine pool. Tallinn: Eesti Raamat.
- Ojamaa, Ott** 1976. Eesti tõlkeilukirjandus 1971–1975. – Looming, nr 6, lk 1005–1011.
- Ojamaa, Ott** 2010 [1969]. Kümnennda muusa muresid I. – Ott Ojamaa, Armastus seaduslikus abielus. (Eesti mõttelugu 92.) Tartu: Ilmamaa, lk 54–71.
- Olesk, Sirje** (koost) 2005. Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Oras, Ants** 1931. Prantsuse süllaabilise värsimõõdu, eriti aleksandriini, edasiandmisest eesti keeles. – Eesti Kirjandus, nr 7, lk 373–379.
- Paukson, Harald** 1933. Viimase aja silmapaistvamaid proosatõlkeid. – Looming, nr 8, lk 958–964; nr 9, lk 1067–1072; nr 10, lk 1189–1193.
- Paul, Toomas** 1998. Uku Masing ja eesti piiblitõlge. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 86–89; nr 3, lk 173–187.
- Paul, Toomas** 1999. Eesti piiblitõlke ajalugu: esimestest katsetest kuni 1999. aastani. Tallinn: Emakeele Selts.
- Peep, Harald** 1995. Apertseptiooni ja retseptiooni vaegusest. Ungari kirjanduse käekäigust Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 444–448.
- Pesti, Mele** 2011. The Reception of Portuguese-Language Literatures in Estonia. The Historical Context. – Interlitteraria, No. 16, Vol. 2, lk 607–627.
- Ploom, Ülar** 2005. D'Annunzio „L'innocente“ ja Ridala „Süütu“: mõningaid vähem teadvustatud aspekte seoses Noor-Eestiga. Eelmärkeid ja hüpoteese. – Looming, nr 12, lk 1851–1862.
- Ploom, Ülar** 2011. From Mugandus [Accommodation] towards Discourse-Aware Translation: Some Aspects of an Italian Itinerary in Estonian Translation History. – Between Cultures and Texts. Itineraries

in Translation History. Entre les cultures et les textes. Itinéraires en histoire de la traduction. Eds./Éds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, lk 213–226.

Põltsam-Jürjo, Inna 2011. Sissevaateid Liivimaa külaühiskonda 15.–16. sajandil. – Tuna, nr 1, lk 20–40.

Puhvel, Jaan 1992. Baudelaire'i kajastus ja mõju eesti kirjanduses. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 193–197.

Põldmäe, Jaak 1978. Eesti värsiõpetus. Tallinn: Eesti Raamat.

Põldmäe, Rudolf 2011. Vennastekoguduse kirjandus. (Eesti mõttelugu 101.) Tartu: Ilmamaa.

Pärli, Ülle 2000. Tõlkimine kui kultuurimehhanism: 19. sajandi lõpu eestindused vene kirjandusest. – Kultuuritekst ja traditsioonitekst. Toim Ü. Pärli. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 92–105.

Raud, Rein 1986. Tõlge meie kultuuris. – Looming, nr 6, lk 826–829.

Rebane, Hilve 2008. Tõlkekirjandus. – Eesti kirjandus paguluses XX sajandil. Toim P. Kruuspere. Tallinn: Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 557–614.

Roos, Jaan 1940. A. H. Tammsaare väliskirjanduslikud huvisuunad ja tõlketoodang. – Looming, nr 6, lk 670–675.

Ross, Kristiina 2001. Reiner Brockmann – vaimulik tõlkija või Lasnamäe lambur. – Vikerkaar, nr 4, lk 86–90.

Ross, Kristiina (koost) 2007. Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Rähesoo, Jaak 1996. The Reception of American Literature in Estonia – Interlitteraria, No. 1, lk 115–125.

Salu, Herbert 1968. Seid umschlungen, Millionen! Die frühesten Übersetzungen von Schillers Liedern and Balladen in Skandinavien und im Baltikum. Stockholm: Vaba-Eesti.

Salu, Herbert 1970. Esimesed eestikeelsed tõlked Schilleri oodist „Laul rõõmule“. – Herbert Salu, Kauged rannad ja oma saar. Esseid eesti kirjandusest. Stockholm: Eesti Raamat, lk 242–302.

Salum, Ants 1977. Sergei Jessenini varasem retseptatsioon Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 392–405.

Salupere, Malle 2006. Postipapa mitmes peeglis, mitmes rollis. Tallinn: Tänapäev.

Saluäär, Anu 1992. Sada aastat rootsi kirjandust eesti keeles. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 413–418.

Saluäär, Anu 2008. Marta Sillaots 1887–1969. – Anu Saluäär, Põhjamaadest ja Eestist. Kirjutisi 1987–2000. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 505–548.

Sisask, Kaia 2008. Mõningaid tähelepanekuid Johannes Aaviku kirjanduslikust prantsuseorientatsioonist ja tõlkegevuse spetsiifikast. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 1/2, lk 116–124.

Soosaar, Enn 1987. Tõlkeraamatutest täna ja toona. – Kirjanduse jaosmaa '85. Koost E. Mallene. Tallinn: Eesti Raamat, lk 188–204.

Soovik, Ene-Reet 2006. Translating the Translated: Arundhati Roy and Salman Rushdie in Estonian. – Writing back in/and Translation. Ed. R. J. Granqvist. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, lk 155–164.

Soovik, Ene-Reet 2011. Estonian Literary Translation in the Early 21st Century: On the Context and the Content. – Between Cultures and Texts. Itineraries in Translation History. Entre les cultures et les

textes. Itinéraires en histoire de la traduction. Eds./Éds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, lk 227–239.

Sütiste, Elin 2008. „Hea tõlke“ konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas „Eesti Kirjandus“ aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal). – Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev. (Acta Universitatis Tallinnensis, Humaniora A 28.) Toim M. Kirme, R. Veidemann. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 95–136.

Sütiste, Elin 2009. Märksõnu eesti tõlkeloost 1906–1940. Tõlkediskursust organiseerivad kujundid. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 908–924.

Tafenau, Kai 2011. Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Talve, Ilmar 2004. Eesti kultuurilugu. Tartu: Ilmamaa.

Talvet, Jüri 1995. Hispaania vaim. (Eesti mõttelugu 4.) Tartu: Ilmamaa.

Talvet, Jüri 1996. El hispanismo en Estonia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Talviste, Katre 2004. Raiped teetähisteks. Kaugematest ja lähematest Baudelaire'i lugemistest. – Vikerkaar, nr 12, lk 91–104.

Tamm, Marek 2003. Monumentaalne ajalugu. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 60–68.

Tarvas, Mari 2002. Austria kirjandusest ja selle vahendamisest Eestis. – Looming, nr 11, lk 1705–1713.

Tering, Arvo 1996. René Descartes'i ideede jõudmisest Eesti- ja Liivimaale XVII sajandil ja XVIII sajandi algul. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 179–188.

Tooming, Aile 2012. Valikuid ja võimalusi: ülevaade Uku Masingu luuletõlgetest. – Methis. *Studia humaniora Estonica*, nr 8, lk 78–91.

Torop, Peeter 1980. Rahvusliku tõlkeloo teadvustamisest. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 63–64.

Torop, Peeter 1999. Kultuurimärgid. (Eesti mõttelugu 30.) Tartu: Ilmamaa.

Torop, Peeter 2011. Tõlge ja kultuur. (Heuremata.) Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Undusk, Jaan 2012. K. J. Petersoni oodide vaimuloolisest taustast. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 11–29; nr 2, lk 103–122.

Veidemann, Rein 2005. Maailmakirjanduse retseptisiooniplahvatus Eestis. Lisandusi Noor-Eesti mõistmiseks. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 865–872.

Venuti, Lawrence 1998. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London & New York: Routledge.

Viiding, Kristi, Jana Orion, Janika Päll 2007. O Dorpat, urbs addictissima musis...: valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Vinkel, Aarne 1958. J. J. Rousseau teoste tõlkest ja tundelisest kirjandusest XVIII sajandi Eestimaal. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 21–24.

Vinkel, Aarne (toim) 1965. Eesti kirjanduse ajalugu. I köide. Esimestest algetest XIX sajandi 40ndate aastateni. Tallinn: Eesti Raamat.

Vinkel, Aarne 1966. Eesti rahvaraamat. Ülevaade XVIII ja XIX sajandi lugemisvarast. Tallinn: Eesti Raamat.

Vinkel, Aarne 1985. „Kalevala“ ja Eesti kirjanduslik mõte. – Looming, nr 9, lk 1268–1274.

Õnnepalu, Tõnu 2000. Järelsõna. – Charles Baudelaire, Kurja öied. // Les fleurs du mal. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 433–487.

Veebiallikad

EAB 2012 = Eesti antiigitolgete bibliograafia. Koost J. Päll, I. Volt, K. Kurs. The bibliography of Estonian translations from Ancient Greek and Latin – <http://www.fl.ut.ee/380160> (18.05.2012).

Eesti tõkeloo wiki – <http://esttrad.unit.ee> (21.05.2012).

Krull, Hasso 2011b. Leidmine on leiutamine. Ettekanne Euroopa keeltepäeva tõlkekonverentsil Tallinna Ülikoolis 26. septembril – <http://tlu.toru.ee/?LangID=1&page=detail&type=Uued&album=&id=3274c16052c4> (25.11.2011).

Anne Lange – PhD kirjandusteaduses. Tallinna Ülikooli tõlketeaduse dotsent.

E-post: anne.lange@tlu.ee.

Daniele Monticelli – PhD semiootikas ja kultuuriteoorias. Tallinna Ülikooli Itaalia uuringute ja kultuurisemiootika dotsent.

E-post: daniele.monticelli@tlu.ee.